

Leo Spitzer

Studie o stylu 1–2

(Stilstudien 1–2, 1928)

V předmluvě se uvádí, že první díl, nazvaný *Styly jazyka* (*Sprachstile*), se zabývá výzkumem „stylistických projevů určitých duchovních postojů v jednotlivých prvcích jazyka jistého společenství (*Gemeinsprache*)“, druhý díl je pak věnován jazykům stylu (*Stilsprachen* — tak zní i jeho titul), tj. „systémům výrazu, které si vytvořily vynikající osobnosti ve svém individuálním jazyce“. Styl se přitom definuje jako „vědomé užití jazykových prostředků pro dosažení nějakých vyjadřovacích cílů“ (i, ix).

První svazek, obsahující celkem 16 příspěvků, se zaměřuje na různé otázky čistě lingvistické (převážně romanistické). Charakteristické je zde jednak přímé vztahování jazykových jevů k příznačným psychickým rysům daného národa (jazyk je odrazem ducha národa, 118 aj.), jednak důraz na tvůrčí moment v jazyce („básník mluví, jazyk básní“, 253) a na závažné postavení fantazie a citu v jazykovém vývoji (253, 256).

Druhý svazek je uveden teoretickou a svým způsobem programovou statí *Jazykověda a slovesné umění* (1–17). Nejprve Spitzer podává náčrt tehdejšího stavu lingvistiky a literární vědy; poukazuje na to, že lingvistika překonává období, kdy byly zcela ignorovány umělecké hodnoty jazyka, a že je třeba odstranit propast mezi pseudoexaktní lingvistikou a „jen duchaplnou“ literární historií (1–2). Za „nejschůdnější most“ mezi jazykovědou a literární vědou pokládá Spitzer právě výzkum stylu; pod stylem přitom v této souvislosti rozumí „jazyk užívaný jako umění“ (3–4). Následuje formulace tří hlavních úkolů stylistického bádání: pochopit umělecké záměry obsažené ve spisovatelově jazyce, charakterizovat jej a vztáhnout jej k autorovu duševnímu světu (*das Seelische*), který je jím vyjadřován (4); připouští se ale i opačná cesta, od autorova duševního světa k podobě jeho jazyka (11).

Dvousvazkový soubor studií literárního vědce a lingvisty rakouského původu; jedno z fundamentálních děl psychologicky orientované stylistiky.

Dále je do knihy zařazeno několik krátkých analýz různých literárních děl: Rehabilitace Malherbovy Útěchy panu Du Périerovi (18–29), K uměleckému tvaru jedné španělské romance (30–41), „Zvrtná lyrika“ (42–49), po nichž následuje studie O časové perspektivě v novější francouzské lyrice (50–83), věnovaná rozboru ztvárnění času zejména v dílech francouzských básníků druhé poloviny 19. století. Sleduje se v ní, kdy báseň evokuje událost v jejím vznikání (evokativní přezens, 53) a kdy v sobě zachycení přítomného okamžiku zahrnuje působení minulosti i přechod k budoucnosti (58–59). Danou konstrukci času přitom Spitzer přímo vztahuje k Bergsonově filozofii, především k jeho pojmu „trvání“ (57–58). Stať Vícejazyčnost (*Sprachmengung*) jako stylový prostředek a jako výraz fonetické fantazie (84–124) se na rozdíl od ostatních příspěvků soustřeďuje na německý text, cestopis Alfreda Kerra. Podle Spitzerova výkladu velmi hojně užívání nářečních a cizojazyčných výrazů v Kerrově díle slouží k charakterizaci mluvčích vystupujících v textu a vedle toho je projevem Kerrova psychického ustrojení, jeho sklonu k čistě akustickému pojmání jazyka, k napodobování slyšeného, a současně i k niternému prožívání slova („slovo mu znamená umělecké vyžití, vnitřní osvobození“, 121). Ve studii „Inscenující“ adverbialní určení v novější francouzské literatuře (125–165) Spitzer věnuje pozornost novému prvku ve stylu francouzské prózy (ale i poezie) v období naturalismu a impresionismu — častému uvádění údajů o čase, místě a způsobu ve větě. Tento jev je pokládán za nepochybný důsledek působení deterministické filozofie Hyppolita Taina.

Jádro knihy tvoří čtveřice obsáhlých studií, v nichž se zřetelně uplatňuje spojení teoretického přístupu s konkrétními analýzami. Na počátku stati Pseudoobjektivní motivace u Charlese-Louise Philippa (166–207) se uvádí, že nápadný jazykový jev v textu je vesměs zřetelným odrazem osobitého duševního založení autora; na základě nápadných jazykových jevů a jevů s nimi příbuzných je tak možno toto založení odhalit (166–167). Hledání autorova „prožitku“ prostřednictvím jeho jazyka nazývá Spitzer studiem „motivu a slova“; v souvislosti s tím zdůrazňuje, že nepřihlíží k biografickým faktům, ale vychází pouze z důkladné četby (168). Ilustrací uvedeného postupu se stává rozbor Philippova románu *Bubu z Montparnassu*. Výchozí bod představuje zaznamenání nápadného výskytu výrazu *à cause de* („kvůli“) a dalších slov vyjadřujících kauzalitu. Při rozboru způsobu jejich užívání se podle Spitzera ukazuje, že román sugeruje objektivní příčinnost tam, kde vlastně běží jen o subjektivní názor postavy. Z toho je vyvozen závěr o Philippově fatalistickém a deterministickém světovém názoru, nevíře v možnost objektivního vysvětlení lidského

chování (197–198); zároveň v daném postupu Spitzer spatřuje ironický odkaz na řád světa, který „není normální“ (174). V práci *Unanimismus Julesa Romainse* v zrcadle jeho jazyka (208–300) se Spitzer zabývá tím, jak se „jednota a konstantnost básnického vidění (motivů)“ (208) projevuje v autorově jazykovém vyjádření. Studie *Ke stylu Charlese Péguyho* (301–364) vysvětluje zvláštnosti jazykového utváření Péguyho textů tím, že jeho myšlení bylo silně ovlivněno Bergsonovou filozofií (311); zároveň se ovšem upozorňuje na to, že slovesné dílo nemůže adekvátně vyjádřit nekonečný životní proud, protože má k dispozici pouze prvky jazykové, které jsou nutně diskretní, nespojité (340, 361). Konečně obsáhlá práce *Ke stylu Marcela Prousta* (365–497) probírá některé příznačné rysy Proustova jazyka (především délku věty) a vztahuje je k jeho pojmání světa.

Závěrečný příspěvek *Slovesné umění a jazykověda* (498–536) shrnuje a doplňuje základní body předchozích výkladů a vyrovnává se s některými námitkami kritiků. Poukazuje se zejména na paralelismus mezi slovem a složkami s ním spjatými (fabule, postavy, světový názor autora), jež Spitzer označuje jako „motivy“ (506–507), a dále na to, že je nutné zkoumat nikoli jednotlivé rysy textu, ale jejich konstelace (513) a že „jazyk stylu je biologicky nutný projev duše individua“ (520).

Souboru *Studie o stylu*, do něhož byly zahrnuty stati napsané v letech 1918–1926, patří jedno z nejvýznamnějších míst v řadě Spitzerových fundamentálních prací (vesměs jsou to sbírky původně samostatných příspěvků),¹ které tvoří „páteř“ jeho neobyčejně rozsáhlého odborného díla (včetně překladů více než tisíc položek). Obecným východiskem Spitzerova přístupu je polemika s pozitivismem, založená v pozicích tzv. idealistické filologie. Zřetelně jej ovlivnilo učení Benedetta Croceho (duchovní podstata jazyka a umění, vyzdvižení estetického aspektu, důraz na intuitivní povahu umělecké tvorby i chápání uměleckého díla) a adaptace croceovských zásad na oblast jazyka uskutečněná Karlem Vosslerem, který formuloval program jazykovědného idealismu, mj. zdůrazňující závažnou úlohu individuální jazykové tvořivosti.² Spitzer sám hovořil i o působení názorů Sigmunda Freuda (souvislost mezi psychikou člověka a jeho vnějšími projevy).³ V protikladu k pozitivismu Spitzer nepracuje hlavně se sekundárními prameny, ale za základnu výzkumu považuje pečlivou četbu díla; proti pozitivistickému atomismu stojí poukaz na nutnost hledat souvislosti, odhalit „společného jmenovatele“ různých prvků textu. Zároveň však je s pozitivismem, z něhož ve svém univerzitním školení vyšel, spojuje jak starost o to, aby uváděná tvrzení byla důkladně doložena (jeho práce zpravidla zahrnují velmi

1 *Aufsätze zur romanischen Syntax und Stilistik*, Halle 1918; *Romanische Stil- und Literaturstudien* 1–2, Marburg/L. 1931; *Linguistics and Literary History*, Princeton 1948; *A Method of Interpreting Literature*, Northampton (Mass.) 1949; *Romanische Literaturstudien 1936–1956*, Tübingen 1959.

2 Srov. K. Vossler, *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*, Heidelberg 1904; V. A. Zvegincev, *Estetičeskij idealizm v jazykoznanii*, Moskva 1956; R. A. Hall Jr., *Idealism in Romance Linguistics*, Ithaca (NY) 1963.

3 L. Spitzer, *Studie o stylu v různých zemích*, in: J. Levý (ed.), *Západní literární věda a estetika*, Praha 1966, s. 312.

obširnou materiálovou dokumentací), tak konečně zaměření nikoli na samotný text, jehož jazyková výstavba je podrobně zkoumána, nýbrž na subjekt tvůrce. Přitom Spitzer přijímá jako axiom domněnku, že mezi užitými jazykovými prostředky (ze kterých zpravidla při analýze vychází) a vyššími rovinami díla, a především mezi jazykovými prostředky a psychickým ustrojením, světovým názorem, „duší“ autora existuje v základních charakteristikách přímá shoda a soulad; všechny složky díla a autorská osobnost se podle Spitzera nacházejí ve stavu jakési předzjednané harmonie, již není třeba dokazovat, ale pouze odhalit (tato koncepce, obvykle označovaná jako koncepce „motivů a slova“, byla propracována už ve Spitzerových dílech publikovaných před *Studiemi o stylu*)⁴. V souvislosti s hledáním rysů autorské psychiky v jazykovém utváření textů Spitzer často až neúměrně vyzdvihuje individuální jazykové odchylky a inovace; stal se tak jedním z představitelů tzv. deviační stylistiky, která je v novější době vesměs odmítána jako omezená a neadekvátní (v jazykových odchylkách nelze spatřovat podstatu umělecké literatury). Námitky vzbudil především příznačný, někdy až tautologický způsob jeho argumentace: jazyk textu slouží jako zdroj pro pochopení psychiky autora a tato psychika zase zpětně osvětluje jazykovou povahu textu. Ve své pozdější knize věnované vztahu lingvistiky a literární historie se Spitzer snažil podložit své pojetí explicitním odkazem na hermeneutický kruh rozumění, tj. myšlenkový postup od části k celku a od celku k části, zdroj výhrad tím ovšem neodstranil.⁵ Neméně problematický prvek představuje Spitzerovo výrazně subjektivistické chápání techniky textové analýzy. Spitzer rozhodně zastává názor, že umělecká díla jsou jedinečné a neopakovatelné jevy, a stále poukazuje na to, že ke každému textu je třeba přistupovat jinak — na základě subjektivního „setkání“ s ním, prostřednictvím intuice a vcítění.⁶ Je ovšem třeba podotknout, že četné Spitzerovy studie zahrnují především velmi jemné rozbory jazyka uměleckých textů a jednostrannost teoretických postulátů se v nich takřka neprojevuje. Spitzerovy práce publikované po *Studiích o stylu* přinášejí jako nový prvek jednak zdůraznění požadavku komplexní analýzy díla (jazyková složka tedy, alespoň v teorii, poněkud ustupuje do pozadí),⁷ jednak — i když zůstává koncentrace na jednotlivé texty a tvorbu jednotlivých autorů — postupný nárůst zřetele k literárnímu vývoji (srov. výklady o Rabelaisových „potomcích“ v článku *Linguistics and Literary History*).⁸ V publikacích z pozdního období Spitzerovy tvorby se někdy omezuje psychologický aspekt; při svém posledním vystoupení v roce 1960 (srov. pozn. 3) se Spitzer od předpokladu bezprostředního vztahu psychiky autora a textu distancoval. V době svého vzniku mělo Spitzerovo dílo

4 H. Sperber – L. Spitzer, *Motiv und Wort*, Leipzig 1918; L. Spitzer, *Studien zu Henri Barbusse*, Bonn 1920.

5 *Linguistics and Literary History*, Princeton 1948, s. 19–29, 33–35.

6 Srov. S. Dąbrowski, *Kontrteksty teoretyczno-literackie*, Wrocław et al. 1983, s. 159–171.

7 *Romanische Stil- und Literaturstudien* 1, Marburg/L. 1931, s. 29–30.

8 in: *Linguistics and Literary History*, Princeton 1948, s. 22–23.

značný vliv na německou romanistiku (např. Helmut Hatzfeld, Ulrich Leo) a také na stylistické výzkumy v románských zemích (Dámaso Alonso, Amado Alonso, Gianfranco Contini, Giacomo Devoto aj.). V současnosti je pro svůj vyhraněný subjektivismus a psychologismus většinou pokládáno za překonané.

Jeho pracím však nelze upřít dvojí aspekt, a to jednak historický (fakt, že svého času „skrze stylistiku znovu objevil v jazykovědě a literární vědě vlastní předmět humanitních věd, pozitivismem potlačený, totiž člověka“⁹), jednak aktuální: jeho důmyslný přístup nadále poskytuje závažné podněty k analýze konkrétních literárních děl.¹⁰

Vydání

Stilstudien 1–2, München 1928, 1961 (z tohoto vyd. citováno). *Critica stilistica e storia del linguaggio*, Bari 1954 (výbor), rozšířeno in: *Critica stilistica e semantica storica*, Bari 1966. *Études de style*, Paris 1970, 1973, 1980, 1985, 1988, 1999, 2009 (výbory). K. Vossler – L. Spitzer, *Studia stylistyczne*, Warszawa 1972 (2 studie). *Stylistické studie z románských literatur*, Praha 2010 (výbor).

Literatura

J. Levý (ed.), *Západní literární věda a estetika*, Praha 1966. B. Gray, *Style. The Problem and its Solution*, The Hague – Paris 1969. J. Starobinski, Leo Spitzer et la lecture stylistique, předmluva k fr. vyd. 1970. R. Wellek, Leo Spitzer (1887–1960), in: *týž, Discriminations, Further Concepts of Criticism*, New Haven – London 1970. R. Handke, Zagadnienie języka i stylu w pracach Karola Vosslera i Leo Spitzera, in: K. Vossler – L. Spitzer, *Studia stylistyczne*, Warszawa 1972. M. R. Mayenowa, Analiza doktryny, tamtéž. H. Aschenberg, *Idealistische Philologie und Textanalyse. Zur Stilistik Leo Spitzers*, Tübingen 1984. H.-J. Neuschäfer, Über das Konzept des Stils bei Leo Spitzer, in: *Stil*, Frankfurt/M. 1986, s. 281–288. J. V. Catano, *Language, History, Style. Leo Spitzer and the Critical Tradition*, London 1988. H. U. Gumbrecht, *Spitzers Stil*, Tübingen 2001. J. Pelán, Leo Spitzer, in: *týž, Kapitoly z francouzské, italské a české literatury*, Praha 2007, s. 519–552. J. Pelán, doslov k č. vyd. 2010, s. 565–590.

Leo Spitzer (1887–1960)

Jazykovědec a literární vědec rakouského původu, romanista. Zabýval se hlavně stylovou analýzou literárních děl z románské

⁹ J. Pelán, doslov k č. vyd. 2010, s. 579.

¹⁰ Srov. E. Coseriu, *Textlinguistik. Eine Einführung*, Tübingen – Basel 1994, s. 163–171; J. Pelán, doslov k č. vyd. 2010, s. 589.

oblasti. Působil na univerzitách ve Vídni, Bonnu, Marburgu a Kolíně nad Rýnem, po nástupu nacismu k moci přesídlil do Istanbulu; od r. 1936 byl profesorem na univerzitě v Baltimore (USA). Další díla: *Aufsätze zur romanischen Syntax und Stilistik* (1918), *Romanische Stil- und Literaturstudien 1–2* (1931), *Linguistics and Literary History* (1948), *A Method of Interpreting Literature* (1949), *Romanische Literaturstudien 1936–1956* (1959), *Essays on English and American Literature* (1962).

České překlady

Stati: Studie o stylu v různých zemích, in: J. Levý (ed.), *Západní literární věda a estetika*, Praha 1966, s. 309–322.

/mš/